
"MAMA ME JE S POLICIJO GNALA NAZAJ, KO SEM DOBILA SINA"

ali

O nezakonskih otrocih in njihovih starših
na Koroškem v 19. in prvi polovici 20. stoletja

Mojca Ramšak

289

IZVLEČEK

Avtorica na podlagi obdelanih in objavljenih zapisnikov duš z avstrijske in slovenske Koroške, ki sta jih obdelala predvsem etnologinja Marija Makarovič in socialni zgodovinar Michael Mitterauer (in drugi, ne tako temeljiti avtorji), ter na podlagi izsekov 76 življenjskih zgodb iz zbirke petih knjig Tako smo živeli, Življenjepisi koroških Slovencev, analizira fenomen izjemno visokega odstotka nezakonskih rojstev v prejšnjem in v 20. stoletju. Pri tem življenjske zgodbe služijo kot nepogrešljivo kvalitativni dopolnilni vir, kjer pripovedovalci na subjektiven način zrejo na vzroke in posledice svoje ali tuje nedovoljene ljubezni. Zunanji vzroki za število nezakonskih otrok - ki varira med 40 in več kot 60 odstotki v različnih delih Koroške in predstavlja najvišji odstotek sploh od vseh slovenskih pokrajin - se izkažejo za odločilne. Tu so pomembne predvsem posestne razmere in dedovanje, pogoji dela in vloga kmečkih poslov, vplivi verskih faktorjev, sorodstvena razmerja in oblika družine, snubitev in pomen devištva, splošna zdravstvena ter spolna razgledanost.

ABSTRACT

The article is based on edited and published records of souls from Austrian and Slovene Carinthia, edited in particular by ethnologist Marija Makarovič and social historian Michael Mitterauer (as well as by other, less thorough authors), and on life-stories taken from a collection of five books entitled "That's how we lived, the biographies of the Carinthian Slovenes". The article analyses the phenomenon of the particularly high percentage of illegitimate births in the 19th and 20th centuries. The life-stories are indispensable qualitative complementary sources in which the narrators reflect from a subjective point of view on the causes and consequences of their own forbidden love or that of others. External causes for the number of illegitimate children - the percentages vary from 40 to 60 per cent in different parts of Carinthia and are the highest percentage of all Slovene provinces - proved to have a decisive impact. Among them prevail property conditions and heritage customs, labour conditions and the status of farm-hands, the influence of religious factors, family relationships and family units, courting customs and the importance of virginity, general health and sex education.

VIRI

290

Koroška je imela vse 19. stoletje največ nezakonskih rojstev med vsemi avstrijskimi deželami. Na primer leta 1880 je bil tako rekoč vsak drugi koroški otrok nezakonski. Medtem ko je bilo avstrijsko povprečje 14,99 %, je bilo na Koroškem leta 1890 kar 44,48 % nezakonskih otrok. V okrajih, kjer so prevladovala zelo velika posestva, se je delež nezakonskih otrok povzpел krepko čez polovico. Veliko teh otrok so matere - dekleta takoj po porodu oddale v rejo starim materam ali drugim sorodnicam, ki zaradi starosti ali bolezni niso več prišle v poštev kot najemna kmečka delovna sila. Če pa so ostali pri materah, so večino časa preživeli sami doma, v varstvu drug drugega, ali pa so - redkeje - odhajali z njimi na dnino. Doma niso ostajali dolgo. Pri sedmih, osmih letih so veljali za dovolj stare, da si začnejo sami služiti za življenje. Odhajali so v bližnje ali daljne vasi za pastirje, pastirice ali pestrne, kar je bila najnižja stopnja na hierarhični lestvici kmečkih poslov. Za plačilo so dobili hrano, zasilno ležišče, enkrat na leto obleko in obutev.¹

Za 20. stoletje statistični podatki kažejo, da je bila v znani veliki ekonomski krizi v času od leta 1929 do 1933 v Evropi občutno povečana izvenzakonska nataliteta, ki je potem spet upadla. Čeprav zaenkrat še ni raziskav o vplivu ekonomske krize na pojav izvenzakonske natalitete, pa lahko domnevamo, da je gospodarska nestabilnost vplivala na nezakonsko rojevanje otrok. Nezaposleni so iskali zaposlitev in v veliko večji meri so se poskušali izogniti poroki.² Glavni viri za preučevanje nezakonskih rojstev so rojstne matične knjige, v statističnih popisih pa nezakonski otroci poslov niso posebej navedeni.³

Fenomen koroških nelegitimnih otrok pri kmečkih poslih je najbolje preučil dunajski socialni zgodovinar Michael Mitterauer.⁴ Po kategorizaciji zakonskih tipov po rezidenčnem vzorcu je po zapisnikih duš - družinskih knjigah (status animarum) iz druge polovice 18. in začetka 19. stoletja iz trinajstih far v dolinah rek Gline, Krke in Metnice (severozahodno od Celovca) ugotovil, da je bila Koroška poseben primer, kjer so poročeni hlapci in dekleta v veliki meri živeli ločeno in delali kot posli na različnih kmetijah. S proučevanjem zakonov poslov je naletel na problem ilegitimnosti otrok. Pokazalo se je, da se je v tistih predelih Koroške, kjer so poročeni posli živeli ločeno, pojavljal izredno visok delež nezakonskih otrok, ki je bil precej višji, kot drugod v Evropi. Da je med posli ogromno nezakonskih otrok, je ugotovila in statistično dokazala tudi Marija Makarovič v monografijah o Strojni, Črni in Selah, torej naseljih iz geografsko

1 Alenka Puhar, Prvotno besedilo življenja. Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Zagreb 1982, str. 35, 36.

2 Prim.: Milan Bosanac, Vanbračna porodica. Zagreb 1976, str. 167.

3 Marija Makarovič, Kmečki posli. Slovenski etnograf 33-34/1988-1990, str. 448.

4 Michael Mitterauer, Gesindeehen in ländlichen Gebieten Kärntens - ein Sonderfall historischer Familienbildung. Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen. Wien, Köln 1990, str. 233-256; Ledige Mütter: zur Geschichte illegitimer Geburten in Europa. München, Beck, 1983.

južnejše Koroške. Od tam tudi omemba podobnega podatka, a brez številčne navedbe iz krstnih knjig Polone Sketelj za naselje Globasnica.⁵ Sicer pa je bila Koroška v drugi polovici 19. stoletja na zadnjem mestu po številu porok med sedemnajstimi avstrijskimi deželami, Kranjska pa na štirinajstem.⁶

Za obdobje od leta 1850/51 do 1910 Mitterauer navaja, da je število nezakonskih otrok na Koroškem močno presehalo povprečje v drugih avstrijskih deželah in celo povprečje v ostalih evropskih državah. Tu povzemam njegov (za našo rabo skrčen) tabelarični pregled števila nezakonskih otrok v omenjenem obdobju. Na 100 živorojenih otrok odpadejo naslednji odstotki za nezakonske živorojene otroke za izbrane dežele habsburške monarhije:⁷

	1850/51	1857	1869	1880	1890	1900	1910
Koroška	33,92 %	40,88 %	47,20 %	46,34 %	44,17 %	46,78 %	37,02 %
Štajerska	23,67 %	27,24 %	29,96 %	25,42 %	25,13 %	23,54 %	24,06 %
Kranjska	7,07 %	10,30 %	10,84 %	8,13 %	7,84 %	6,39 %	6,36 %
Primorska	6,55 %	8,09 %	6,65 %	7,76 %	5,60 %	6,36 %	7,77 %
Dalmacija	3,19 %	3,21 %	3,39 %	13,01 %	3,43 %	4,20 %	3,87 %

Tabela prikazuje število nezakonskih otrok v izbranih avstrijskih deželah po Michaelu Mitterauerju.

Če pogledamo še primere rojevanja nezakonskih otrok na južnem Koroškem, se moramo opreti vsaj na tri etnološke pilotske študije Marije Makarovič. Ta je denimo za Sele pod Košuto v današnji Avstriji izračunala, da je bilo v letih 1791-1800, ko se je rodilo 320 otrok, med njimi le 5 (ali 1,5 %) nezakonskih. Največ nezakonskih se je rodilo med letoma 1921 in 1930: od 313 novorojenčkov je bilo 93 (ali 29,6 %) nezakonskih. Leta 1925 se je rodilo 14 nezakonskih otrok ali 40 % od skupnega števila 35 novorojenčkov. Med nezakonskimi materami so v 19. stoletju prevladovali kajžarske in gostaške hčere, kmečke hčere so bile izjeme. Tudi očetje nezakonskih otrok so bili pretežno iz vrst nekmečkega prebivalstva. V 20. stoletju so med nezakonskimi materami pogosteje navedene poleg kajžarskih tudi kmečke hčere.⁸

⁵ Polona Sketelj, Na stičišču dveh kultur. Med delovnim in prostim časom v Globasnici. Celovec, Ljubljana, Dunaj 1995, str. 62.

⁶ Alenka Puhar, Prvotno besedilo življenja. Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Zagreb 1982, str. 259.

⁷ Prim.: Birgit Bolognese-Leuchtenmüller, Bevölkerungsentwicklung und Berufsstruktur, Gesundheits- und Fürsorgewesen in Österreich 1750-1918. Materialien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 1/1977, tabela 44, str. 126. Cf.: Michael Mitterauer, Gesindeehen in ländlichen Gebieten Kärntens - ein Sonderfall historischer Familienbildung. Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen. Wien, Köln, 1990, str. 249. Ostale dežele, ki jih navaja tabela so: Avstrija južno od Ennsa, Avstrija severno od Ennsa, Salzburg, Tirolska s Predarlško, Češka, Moravska, Šlezija, Galicija in Bukovina.

⁸ Marija Makarovič, Sele in Selani. Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto. Celovec 1994, str. 72.

Za Strojno, ki je na meji s Podjuno, pa so navedeni naslednji podatki o številu nezakonskih rojstev na 1000 prebivalcev: 1761-1770/51 (5,1 %) nezakonskih rojstev, 1771-1780/17 (1,7 %), 1781-1790/59 (5,9 %), 1791-1800/86 (8,6 %), 1801-1810/192 (19,2 %), 1811-1820/309 (30,9 %), 1821-1830/280 (28 %), 1831-1840/324 (32,4 %), 1841-1850/396 (39,6 %), 1851-1860/170 (17 %), 1861-1870/382 (38,2 %), 1871-1880/310 (31 %), 1881-1891/372 (37,2 %), 1891-1900/398 (39,8 %), 1901-1910/214 (21,4 %), 1911-1920/311 (31,1 %), 1921-1930/303 (30,3 %), 1931-1940/202 (20,2 %), 1941-1950/333 (33,3 %), 1951-1960/412 (41,2 %), 1961-1970/119 (11,9 %).⁹ Vidimo, da je bil na Strojni skokovit porast nezakonskih otrok od leta 1800 naprej in da se največji porast števila nezakonskih otrok začne od dvajsetih let 19. stoletja, od 1861 do preloma stoletja pa ne pade pod 30 %. Do druge svetovne vojne doseže višek od leta 1911 naprej, ko število nezakonskih otrok spet preseže 30 %. Ti podatki vsekakor govorijo, da ne gre za redke in osamljene primere, pač pa potrjujejo pravilo o "koroškem sindromu". Zanimivo bi bilo izvedeti, zakaj se je število nezakonskih rojstev konec 18. in v začetku 19. stoletja povečalo za več kot 100 %. Takih sprememb verjetno ne moremo razlagati "samo" s splošnim propadom moralnih vrednot, kakor so želeli prikazati katoliški predstavniki cerkve,¹⁰ pač pa jih moramo iskati širše, predvsem pa v gospodarski podlagi, organizaciji dela, posestni pravici in zgodovinsko mentalitetnih vzrokih.

Za Črno so o nezakonskih rojstvih podatki vsaj od leta 1616. V obdobju 1719-1752 se je rodilo 33,50 % nezakonskih otrok, v obdobju 1784-1949 pa 20,51 %. Edino v letih 1812, 1824, 1827, 1829, 1874, 1891 in 1917 ni bilo nobenega nezakonskega rojstva. Večina nezakonskih mater je bila zaposlena kot delavke, nekaj pa je bilo tudi kajžarskih in kmečkih hčera in gostačk.¹¹

Za nezakonske otroke v Djekšah v letih od 1620 do 1732 je zbrala in obdelala podatke Christine Gigler in ugotovila, da je bilo njihovo število najvišje leta 1670 - 40%, najnižje pa leta 1732 - 11,1%.¹²

Iz delavskega okolja na Prevaljah piše o bridkosti nezakonskih mater leta 1927 Karel Doberšek.¹³ Tega leta naj bi bilo v Prevaljah od 309 šoloobveznih otrok 63 nezakonskih, za leto 1928 pa od 80 vpisanih otrok 17 nezakonskih novincev. Meni, da je "tolikšno število te dece povzročil propad industrije, vojna in obče življenjske razmere." Ob tem ošvrkne državo in cerkev, ki da bi "temelje za legitimno deco morali prevzeti tisti, ki vidijo v nezakonski materi še danes

⁹ Marija Makarovič, Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi. Ljubljana 1982, str. 473. V odstotke preračunala M. R.

¹⁰ Npr. v stilu "Nesramno ženstvo in razbrzdano moštvo sta najemnika pekla" (Anton Martin Slomšek, Od sramežljivosti, Drobtnice 1851), ipd.

¹¹ Marija Makarovič, Ivan Modrej, Črna in Črnjani. Narodopisna podoba koroškega delavskega naselja do druge svetovne vojne. Črna 1986, str. 20, 21.

¹² Christine Gigler, Die Pfare St. Martin in Diex im 17. und 18. Jahrhundert. Diex. Sonnendorf auf der Saualpe. Von der mittelalterlichen Kirchenburg zur modernen Tourismusgemeinde. Ur. Robert Wlattnig. Celovec 1996, str. 93-94.

¹³ Vpliv socialnih razmer na razvoj otroka na Prevaljah. Ljubljana 1929, str. 49-50.

poosebljen greh. Narava ne vprašuje, kaj je po človeških zakonih legitimno in kaj ne, npravnost pa ne uspeva v siromaštvu. Ker je deca pač tu, je treba poskrbeti vsaj to, da bodo sodišča rigorozno izterjevala alimente. Samo za eno petino vseh gori omenjenih nezakonskih otrok dobivajo matere določene alimente.” O usodi nezakonskih otrok govori brez statističnih podatkov, a nič manj prepričljivo: “Ti otroci, prepuščeni sami sebi, se dostikrat smrtno ponesrečijo; matere jih morajo ostaviti, da lahko gredo za svojim opraviлом. Kje naj vzamejo za varstvo svojih otrok varuhinje, ko mezda ne zadošča niti za hrano! Poleg tega pa so take matere prikrajšane, ako so delavke, tudi pri stanovanju.” Odnos okolja do nezakonske matere v delavskem okolju se Doberški v poznih dvajsetih letih ne zdi obsojajoč, zdi se mu celo, da delavci take matere včasih pomilujejo. Zaradi te strpnosti, ki zraste iz težkih razmer, tudi med delavskimi otroki ni razlikovanja, česar pa ne trdi za kmečko okolje: “Enakopravnega se čuti nezakonsko dete v družbi ostalih otrok, česar navadno ne opazimo med otroki v docela kmečki okolici.” Pri tem navaja tudi drastičen primer dek-le, ki je služila pri posestniku in imela z njim otroka. Čeprav je bil kmet dvojni posetnik, ni niti enega posestva izročil odraslemu sinu, ker bi moral le-ta sicer plačati alimente. Tudi na dediščino ni dal nobenega predujema v ta namen. Mati je morala otroka sama oskrbovati in v najtežjih pogojih delati za življenje obeh.

O povezavi števila poslov in nezakonskih otrok na avstrijskem Koroškem je pisal tudi Luka Sienčnik. Pri tem omenja, da je v okraju Št. Vid,¹⁴ kjer so bila večinoma veleposestva s 50-60 posli, število nezakonskih otrok poraslo med leti 1865-74 celo na 60 %.¹⁵ Sprva se zdi, ne glede na visok odstotek nezakonskih rojstev otrok poslov drugod na Koroškem, da gre pri tem podatku vendarle za napako. Če je poročilo temeljilo na zapisnikih duš (kar pa ni nikjer omenjeno), je možno, da je poročevalec štel vse posle, ki so kdaj delali na kmetiji oziroma veleposestvu v tem obdobju. Praviloma v zapisnikih duš namreč ne piše, da je posel odšel na drugo delovno mesto, zapisniki beležijo samo njihove prihode. Tako bi napaka lahko nastala zaradi nepoznavanja tega dejstva in bi bili vsi posli, ki so kdaj delali na enem posestvu enostavno sešteti. Po drugi strani pa, če ne gre za napako (to bi pač morali preveriti v zapisnikih duš šentviške fare), moramo pomisliti, da posestva s toliko posli niso mogla biti kmečka, saj so največje kmetije na Koroškem imele največ do 20 poslov.¹⁶ Če niso bila kmečka, česar tudi Sienčnik ne trdi, so bila veleposestva grajska. In če pogledamo Št. Vid v Podjuni (v občini Velikovec), tega ne moremo potrditi. Iz virov pa vidimo, da je vojvodski grad v Št. Vidu ob Glini (do leta 1518 je bil tu sedež koroških vojvod) služil le kot arzenal, torej ni mogel imeti toliko poslov. Ostane nam še impozantna trdnjava na 160 metrov visoki skali Ostrovica, kakih deset kilometrov vzhodnjeje,

¹⁴ Sienčnik ne omenja ali gre za Šentvid v Podjuni ali Šentvid na Glini, toda iz podatkov drugih avtorjev, ki sledijo, lahko sklepamo, da gre za Šentvid na Glini.

¹⁵ Luka Sienčnik, Umrljivost dojenčkov v Celovcu v letih 1865 do 1874. Zdravstveni vestnik, 46/1977, št. 2, str. 134.

¹⁶ Ustni vir Marije Makarovič.

ki je še danes zasebna last knežje družine Khevenhüller in v kateri je danes zbirka srednjeveškega orožja.¹⁷ Tu bi lahko živelo toliko poslov in se morda rodilo toliko nezakonskih otrok, kakor navaja Sienčnik. Toda ali lahko to dejstvo dvigne število rojstev nezakonskih otrok za celih dvajset odstotkov, za kolikor presegajo siceršnje koroško povprečje iz prejšnjega stoletja? Ali imamo še kak drug podatek o tem?

Poglejmo, kaj o Št. Vidu ob Glini govori že omenjeni Michael Mitterauer. Po pregledih zapisnikov duš v farah porečij rek Gline, Krke in Metnice je v pregledu nezakonskih rojstev v Evropi na prvem mestu z najvišjim odstotkom navedel prav okraj Št. Vid, kjer da je bilo med leti 1870-74 povprečno rojeno 68,1 % otrok izven zakona, v istem času pa v deželnem mestu Celovec 68,9 %! V večih farah okrajev treh omenjenih koroških porečij pa je po podatkih iz krstnih knjig iz druge polovice 19. in začetka 20. stoletja naštel celo več kot 80 % evidentiranih nezakonskih rojstev! Tako je bila Koroška v tem pogledu očitno prava Jamajka Evrope.¹⁸ In omenjeni šentviški presežek "koroškega sindroma" je razrešena uganka, ki ga samo s pomočjo življenjepisov in drugih omenjenih etnoloških virov na to temo nismo mogli rešiti.

Luka Sienčnik pa na istem mestu navaja tudi podatke o veliki umrljivosti nezakonskih otrok na Koroškem. Pravi, da so v letih 1865 do 1874 za mesto Celovec izvedli točno statistiko o rojstvih, kakor tudi o umrljivosti otrok. V omenjenem desetletju je v teku prvega življenjskega leta umrlo najmanj 490 otrok več, kot jih umre v krajih z normalno umrljivostjo. Normalna umrljivost je pri dojenčkih tedaj znašala 20 % (avstrijsko povprečje), v Celovcu 30 %, torej za 10 % več. Teh 10 % je realno 50 otrok. Ker pa je v Celovcu umrlo 30 % otrok, je to na leto 150 mrtvih dojenčkov. Dojenčki, ki so tako zgodaj pomrli, so bili v veliki večini nezakonski otroci, v poletnih mesecih je na primer pomrlo petkrat toliko nezakonskih otrok za dizenterijo kot zaradi boleznih dihal. Nezakonske otroke so imela predvsem dekleta, ki so, kot v vseh mestih, prišla iz okolice. Ker je bil v tistem času Celovec sredi slovenskega ozemlja, so dekleta, ki so v Celovec prišla iskat službo, bila slovenska dekleta. Torej so bili tudi otroci, ki so v Celovcu tako zgodaj pomrli, večinoma otroci slovenskih mater. V Celovcu je torej vsako leto pomrlo blizu 150 slovenskih dojenčkov. Umrljivost dojenčkov je bila visoka tudi izven glavnega mesta; predvsem zaradi slabih higienskih razmer. To je nazorno tudi iz tega, da je naravni prirastek znašal samo 5,42 %, medtem ko je bil v državnem merilu 11,64 %.¹⁹ Tudi Marija Makarovič navaja območja, konkretno Strojno, kjer je bila umrljivost otrok poljedelskih delavcev, zlasti nezakonskih otrok dekel v 19. stoletju ena največjih.²⁰

¹⁷ Janko Zerzer, Po koroških poteh. Kulturno-zgodovinski turistični vodnik. Celovec 1997, str. 34-35.

¹⁸ Michael Mitterauer, Ledige Mütter. Zur Geschichte illegitimer Geburten in Europa. München 1983, str. 23.

¹⁹ Luka Sienčnik, Umrljivost dojenčkov v Celovcu v letih 1865 do 1874. Zdravstveni vestnik, 46/1977, št. 2, str. 133-134.

²⁰ Marija Makarovič, Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi. Ljubljana 1982, str. 388.

ŽIVLJENJE NEZAKONSKIH MATER IN OTROK

Glede na fragmentarno proučenost nezakonskih rojstev na Koroškem v redkih etnoloških krajevnih raziskavah (Strojna, Sele, Črna) in glede na dosedanje neobjavljene historično-demografske statistične podatke za druge koroške občine pogledajmo, kaj o nezakonskih otrocih iz prve tretjine 20. in zadnje četrtine 19. stoletja pripoveduje 76 življenjepisov iz knjižne zbirke *Tako smo živeli, življenjepisi koroških Slovencev 1-5 (1993-1997)*. Ti o nezakonskih otrocih poročajo za vse tri pokrajine Rož (z Gurami), Podjuno in Ziljo. Iz teh pričevanj lahko dobimo socialno, ekonomsko in deloma mentalitetno podobo ozadja rojevanja nezakonskih otrok.

295

	veliki kmet	srednji kmet	mali kmet	kajžar	delavec	najemnik, gostač, dninar, posli	obrtnik	skupaj
št. nezak. otrok	1,2	4	1,1,2, 1,1	1	2	2	/	18
št. nezak. otrok pripov.	1	2	1	/	/	3	2	9

Tabela prikazuje število nezakonskih otrok družin 76 pripovedovalcev iz petih knjig *Tako smo živeli, Življenjepisi koroških Slovencev* (prva vrsta) in število nezakonskih otrok pripovedovalcev (druga vrsta). Nezakonski otroci (bratje in sestre pripovedovalcev ali pripovedovalci sami) so bili rojeni v 11 družinah (14,4%), skupaj je bilo 18 nezakonskih otrok, največ v družinah malih kmetov. Največkrat je bil le po en nezakonski otrok (v šestih primerih), potem dva (v štirih primerih), v enem primeru pa so bili celo štirje.

Pripovedovalci so imeli (skupaj) 9 nezakonskih otrok. V petih primerih je bil soproj matere nezakonskega otroka drugi kot njegov oče - roditelj (dekla, služkinja - kuharica, učenka - stara 24 let, kmetica s srednje kmetije - 2x). Ena dekla in en mali kmet sta se kasneje poročila s partnerjem, s katerim sta imela nezakonskega otroka, en krojač je imel dva nezakonska otroka, vsakega z drugo žensko, poročil se je pa s tretjo. Iz tega sledi, da problema biološkega očetovstva - roditeljstva pri nezakonskih otrocih na Koroškem v prvi tretjini 20. stoletja očitno ne moremo zmeraj enačiti z "družbenim očetovstvom" po poroki.

Po tedanjih posvetnih in zlasti cerkvenih merilih naj bi bili spolni odnosi in otroci dovoljeni le poročenim ljudem. Zatorej so bili otroci v zakonu pričakovani in zaželeni, veljali so za božji blagoslov in dokaz plodnosti. Nezakonske otroke

kot vidne posledice kršitve moralnih pravil je okolica nestrpno ocenjevala. V splošnem je bila teža moralne kazni odvisna od stanu in premoženja kršitelja, a pri tem je bila brez izjeme ženska tista, ki je nosila pečat krivde.²¹

Najpogostejši razlogi za nezakonske ali tako imenovane *ledične* ali *lečne* *otroke* na Koroškem, vsaj kolikor se lahko poučimo iz življenjepisov, so bili mladostna nepremišljenost in splošna zdravstvena ter spolna nepoučenost, kasna predaja posestva na naslednika(e), še bolj pa pomanjkanje osnovnih pogojev, ki so onemogočali, da bi mlad par z otrokom zaživel skupaj. Pogosto sta partnerja z nezakonskim otrokom živela vsak na svojem domu ali pri kmetih, kjer je bil en ali oba posla, po več let, tudi desetletje ali več, tako da je otrok že hodil v šolo, preden je kdo v eni ali drugi hiši umrl ali se odselil. Otrok je bil v tem času najpogosteje pri materi ali babici, če je mati delala drugod. Šele ko se je doma spraznilo kakšno mesto, takrat sta nezakonska starša v hiši staršev mogla dobiti svoj prostor. Pa še tedaj ni bila sobica vedno samo njuna, ampak sta jo morala deliti z drugimi. Precej časa pa je lahko preteklo tudi do takrat, da sta bila sama gospodarsko zmožna ustvariti si lasten dom. Vse to je povzročalo dodatne težave, saj se partnerja največkrat nista imela niti priložnosti dobro spoznati in se navaditi drug na drugega. Slednje je bilo običajno tudi v družinah z zakonskimi otroki, saj so se ljudje poročali tja do druge svetovne vojne bolj zaradi gospodarske koristi kakor iz ljubezni. Ta vedenjska in gospodarska dimenzija učinkuje, kot to imenuje dunajski statistik in sociolog Reiterer, kot tradicionalizem "popolne hiše". To je življenjska oblika iz zgodnjega novega veka, v kateri je gospodinjstvo (tam imenovano familia) še multifunkcionalno: ni samo potrošna in življenjska enota, ampak predvsem gospodarska enota.²² Koroška je bila tudi še v prvi polovici 20. stoletja pretežno agrarna dežela. Ženiti se je mogel le gospodar, ker drugi niso imeli možnosti, da bi preživljali družino. Tudi dekleta se na "prosto roko", kakor se je reklo, niso hotela močiti.

"Pri štiriindvajsetih letih, to je bilo leta 1938, sem pa že dobila poba in nisem več igrala (v društveni gledališki skupini). Poročila sem se šele s štiridesetimi leti, leta 1954, ko je moj pob imel že šestnajst let. Prej se nisem in nisem mogla poročiti. Moj mož je imel še eno ledično hčerko, ki je bila rojena 1929. leta in je živela pri mami. Imel je še tri sestre pa brata, in ena sestra je že imela poba. Ko sem jaz prišla k njim, jih je bilo še deset na kupu. Pred tem nisva nikoli skupaj živela. Bila sem doma pri starših." (1914, Kajzaza, Rož)²³

"Starša sta se poročila leta 1930. Bili smo štirje otroci, jaz, rojena 1920, Ana, rojena 1915, Johana, rojena 1924 in brat Anton, rojen 1929. Do poroke staršev smo otroci imeli družinsko ime po mami. Oče je živel že pri nas v Plešerki in hodil vsak dan

²¹ Janja Žagar, Vrata kroga. O rojstvu in zgodnjem otroštvu na Slovenskem. Ljubljana, 1997, str. 3, 5.

²² Albert F. Reiterer, Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung. Celovec 1996, str. 251.

²³ Pripovedovalka o svojem in moževem nezakonskem otroku. TSŽ 5, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1997, str. 80.

na delo, bil je izučen tesar. Šele ko je ded predal posestvo moji mami, sta se starša poročila. Od tistega časa oče ni več hodil na delo, temveč se je ukvarjal s kmetovanjem.” (1920, Plešerka, Rož)²⁴

“Mama je služila na več krajih. Spoznala je mladega uradnika s pošte. Z njim je imela enega sina. Po porodu je dala otroka njegovim staršem. Ker ni naredil resnice, da bi se poročila, je čez leto dni vzela otroka in šla domov. Potočila je veliko solz, a z močno voljo in božjo pomočjo je tudi prestala. /.../ Nekaj časa je bila z otrokom pri starših. Potem je otroka pustila pri mami in sestri Neži, ki je gospodarila na domu (oče je medtem že umrl), in šla služiti v Maribor k neki boljši nemški družini. /.../ Čez čas pa je pisala sestra: “Ali prideš in prevzameš bajto in otroka ali pa bom prodala bajto z materjo vred.” Mama se je po takem čudnem predlogu vrnila domov. Prevzela je bajto. Nekaj časa je sama rinila naprej. Potem se je sprijaznila s sosedovim Francem z manjše kmetije.” (1917, Srednja vas, Podjuna)²⁵

“Moja mati me je rodila kot samska kmečka hči. Moj oče, tudi sin kmeta, je bil ravno v prvi svetovni vojni ujet do leta 1920 v Italiji; tam je dobil neozdravljivo bolezen tuberkulozo. Nekaj let je bil gozdni delavec, nato pa se mu je posrečilo dokazati, da je njegova bolezen posledica ujetništva, in je tako dobil penzijo kot vojni invalid. S penzijo se je mogel poročiti prav na dan mojega vstopa v šolo. Spominjam se, da me je med odmorom učitelj dražil, ko se je slišala godba iz bližnje gostilne od poroke mojih staršev. Na Metlovi sta si kupila na obroke leseno kajžo s kuhinjo in eno sobo. Ker sta pričakovala že četrtega otroka, sem jaz ostal pri starih starših na kmetiji. /.../ Vsi so bili zelo zaposleni in jaz sem bil kot otrok sam sebi prepuščen.” (1923, Humče, Podjuna)²⁶

Nezakonske otroke so deklet pogosto dajale bodisi v rejo, kmečki pa so največkrat ostali pri starih starših ali drugih sorodnikih, dokler se oče in mati nista poročila in zaživela na svojem. Nekatero matere z več zakonskimi otroki, predvsem deklet, pa so otroke v starosti od šestih do desetih let dale za pastirje oziroma pestrne in kasneje za hlapce h kmetom. Marsikatere otroke ni videla nikoli več. Niso bili redki otroci, ki so pri starih starših ostali še potem kot mlada delovna moč, vse to pa je vplivalo na kvaliteto odnosov v družini. Marija Makarovič za Strojno denimo navaja primer leta 1899 rojene nezakonske hčere matere, ki je z istim moškim imela štiri nezakonske otroke in jih je oddala kot rejence - pastirje po kmetijah, ko so nekoliko odrasli, pa so se udinjali kot hlapci ali deklet.²⁷ Nekateri otroci, ki nikoli niso mogli živeti s starši, so svoj status pankrta občutili kot travmo, ki jih je spremljala večino življenja. Otroci, ki niso odrasli pri starših, so se od njih boleče odtujili, trpele pa so tudi matere, ki niso mogle redno obiskovati otrok, ker so delale in živele v drugem kraju ali ker niso imele denarja za pot.

²⁴ Pripovedovalka o nezakonskih otrokih doma. TSŽ 4, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1996, str. 52.

²⁵ Pripovedovalka o nezakonskem bratu. TSŽ 5, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1997, str. 86.

²⁶ Pripovedovalec o sebi kot nezakonskem otroku. TSŽ 4, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1996, str. 98.

²⁷ Marija Makarovič, Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi. Ljubljana 1982, str. 60.

Tudi v 20. stoletju ni bilo redko, da so pankrtom matere v ihti želele kar smrt, kakor npr. opisuje za leto 1925 v Beli pri Železni Kapli rojena Ludmilla Misotič v svojem, v knjigi objavljenem življenjepisu, ki je v nemščini izšel pri dunajski knjižni zbirki *Damit es nicht verlorengiht...*, nad katero bdita že omenjani Michael Mitterauer in Peter Paul Kloß. V prvem poglavju "...der Bankert soll sterben..." ("Pankrt naj kar crkne") opisuje, kako je nezakonsko mater njena lastna mati vrgla na cesto. Njen brat ji je našel delo dekle, a ker je izgubila mleko zaradi zamašene mlečne žleze, za zdravnika pa ni imela denarja, je otrok fizično vedno bolj slabel. Ko je naposled stric hotel poskrbeti za dojenčka, mu je mati zabrusila, da ji je vseeno, da zaradi nje naj kar crkne, saj ga tako in tako ni želela.²⁸ Koliko takih, od mater zavrženih nezakonskih otrok je bilo na Koroškem, ne bomo nikoli dognali. Vsekakor pripovedovalci iz zbirke *Tako smo živeli* niti enkrat ne omenjajo takih ekstremnih primerov usod nezakonskih otrok.

"Oče je bil pehtar - štantman. Bil sem nezakonski otrok, moj očim je bil kmet. Mama je bila gospodinja. Se je pri mojih treh letih poročila. /.../ Tudi moj ded je bil nezakonski otrok, rojen 1840 v Komendi. Mati ga je dala v rejo. Sama je služila v Ljubljani. Pri sedmih letih je rednica umrla. Prišel je krošnjar in rekel, take fante radi vzamejo po hišah, in je šel na Koroško z njim. /.../ Težko sem doživljal otroštvo. Imel sem občutek, da sem napoti očimu, ker sem bil nazakonski. Zato sem že kot mlad fant sklenil, da če bi kdaj z mano kakšno deklo zanosilo, je ne bi pustil." (1909, Sp. Rute, Rož)²⁹

"Rodil sem se leta 1908 v Škofičah in odrasčal pri starih starših. Ko je moja mati rodila drugega sina, se je oče z njo poročil (leta 1909) in preselili so se v Ribnico. Pogosto sem jih obiskoval in pazil mlajše sestre in brate. Večinoma pa sem delal na kmetiji pri starih starših v Škofičah./.../ Brat Franci in jaz sva zrasla pri starih starših. Potrebovali so naju, ker je bila haužinja." (1908, Škofiče, Rož)³⁰

"V Rogajah je služila dekla pri nekem kmetu. Imela je dva ledična poba. Poba sta doraščala in potrebovala vedno več hrane. Nekoč je enega od sinov peljala v Celovec na jarmak, ker je slišala, da tjakaj prihajajo veliki kmetje iz Podjune. Enega izmed njih je vprašala, če potrebuje njenega poba. Pritrdil ji je in ga odpeljal s seboj. Ta mama potem ni nikoli več videla tega sina." (1918, Brnca, Zilja)³¹

"Na našem domu je bila dekla, ki je imela tri nezakonske otroke. Dva sta služila že za pastirja s sedmimi leti, zadnjega petletnega je imela pri sebi. Te ženske so bile zelo zlorabljanke. So jih gospodarji še poleg svoje žene imeli."³² (1909, Sp. Rute, Rož)

"Sin Milan je ostal pri starših, ker so ga imeli tako radi, da mi ga niso več zraven

²⁸ Ludmilla Misotič, *Die Grenzgängerin. Ein Leben zwischen Österreich und Slowenien*. (Uredila, priredila in uvod napisala Marija Wakounig) Wien, Köln, Weimar 1992, str. 15-20.

²⁹ Pripovedovalec o sebi in o svojem dedu, ki sta bila oba nezakonska otroka. TSŽ 1, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec - Tinje KKZ 1993, str. 109-110.

³⁰ Pripovedovalec o sebi in bratu, nezakonskih otrokih. TSŽ 5, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1997, str. 34.

³¹ Pripovedovalka o dekli, ki je oddala enega od nezakonskih sinov za hlapca. TSŽ 4, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1996, str. 40.

³² Pripovedovalec o zlorabljanih dekalah. TSŽ 1, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec - Tinje 1993, str. 110.

dali. Takrat je bil star približno štirinajst let. Nisem si znala pomagati in nisem se upala kregati. Še potem, ko je bil že velik, me je spraševal, zakaj ga nisem zravno vzela. Tolažila sem ga, da so ga tam glih tako radi imeli in da je bil glih tako moj. To sem govorila, težko mi je bilo pa tako... Še moj mož mu je vedno rekel: “Milan, saj veš, da si naš, da te imamo radi.” Mož je bil zelo dober, tako da tega ne morem pozabiti. Žal mi je, da Milana takrat nisem odpeljala s seboj. Ampak bili so taki časi, ko nisi smel veliko govoriti. Potem se je pa zgodilo, da je hodil Milan vsak dan peš v šolo. Mimo mojega okna je hodil, jaz pa sem ga skozi okno gledala. Vedno sem jokala, on pa mi je pomahal v pozdrav. Včasih sem mu dala kaj za v šolo, za malico.” (1914, Replje, Podjuna)³³

“V Podkloštru sem služila na kmetiji (leta 1934). Na mesec sem dobila dvajset šilingov. Ves denar sem dala materi, ker je bil otrok pri njej. Nisem imela niti toliko denarja, da bi šla otroka obiskat.” (1913, Kokje, Podjuna)³⁴

Nekaterim nezakonskim otrokom naj bi na Slovenskem dajali nenavadna imena, s katerimi so bili še bolj zaznamovani. Nikakor naj ne bi smeli dobiti imena po svetnikih, kvečjemu po starših ali drugih sorodnikih. Imena so delili v skladu s skrbno varovano tradicijo. Konvencija poimenovanja na Koroškem je zahtevala, da starši izberejo ime na podlagi drugih družinskih imen ali svetnikov v koledarju, s čimer so med drugim označili, da otrok pripada družini, oziroma so želeli poudariti pomembnost družine in spoštovanje njene avtoritete. Tako so prvorojence imenovali po starših, kasnejše otroke pa po botrih ali svetnikih, na dan katerih so bili rojeni ali krščeni. Vrsta svetnikov in svetnic je bila izločena oziroma prihranjena za nezakonske otroke, ki jih je bilo treba po mnenju katoliške cerkve stigmatizirati z imenom, in s krstom so poudarjali njihovo nezaželenost. S poimenovanjem so nezakonskega otroka vpeljali v skupnost, ga priznali kot njenega legitimnega člana, ime pa mu je določilo identiteto, ki je bila v nasprotju z moralnimi interesi skupnosti. Toda ker je bil “koroški sindrom” nezakonskih otrok tako zelo pogost, da ni bil več izjemen, so pri dajanju nenavadnih imen tudi nekoliko popuščali. O tem pričajo življenjepisi. Imena nezakonskih otrok, ki jih omenjajo od preloma stoletja do sredine štiridesetih let, so: Ana, Anton, Barbara, Folti (Valentin), Franc(i) (2x), Herman, Herta, Hubert, Janko, Johana, Justina, Kristina, Lizi (Elizabeta), Marija (2x), Martin, Milan, Polde, Rozalija, Rudi, Terezija. Marija Makarovič, na podlagi natančneje pregledanih priimkov nezakonskih otrok dekel iz šestih župnij - dve od njih sta koroški (Črna, Kozje, Bohinjska Bistrica, Koprivnik, Stari trg ob Kolpi, Strojna) celo meni, da je bilo zaznamovanje z nenavadnimi imeni v 19. stoletju bolj pogosto v literarnih delih kot v resnici.³⁵ V naslednjem življenjepisnem pričevanju zaslutimo odklonilen odnos vaškega župnika do nezakonskega otroka. Župnik mu namreč ni hotel

³³ Pripovedovalka o nezakonskem sinu, ki je ostal pri njenih starših. TSŽ 2, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1994, str. 87-88.

³⁴ Pripovedovalka o nezakonskem otroku, ki ga ni mogla obiskovati. TSŽ 4, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1996, str. 16.

³⁵ Marija Makarovič, Kmečki posli. Slovenski etnograf 33-34/1988-1990, str. 451.

dati imena po svetniku, ki so ga izbrali starši.

“Otroci so dobili imena po starših in starih starših, pa po botrih in botracah, po svetnikih, na katerih god so bili rojeni. Ime staršev je imelo prednost pred drugimi. Moj sin je bil rojen na Valentinov god, zato smo mu hoteli dati ime Folti (tako imenujejo na Koroškem Valentine). Toda nezakonskim otrokom nismo smeli dajati imen po svetnikih, pa smo mu ga dali po očetu, ki je bil tudi Folti.” (1914, Kajzaze, Rož)³⁶

300 Neporočene nosečnice sta v prvi polovici 20. stoletja na Koroškem vaška skupnost in družina grdo gledali, zaznamovane so na vasi opravljali in morale so požreti marsikatero grenko in pikro na svoj račun, toda hujših sankcij, denimo fizičnega kaznovanja, ni bilo. Pa saj je bilo psihološko ustrahovanje dovolj hudo in marsikatera, ki je zanosila v hiši, kjer je delala (nekatere je nadlegoval ali celo posilil gospodar ali njegov sin), se je znašla v brezizhodnem položaju in se je sama kaznovala - s samomorom. Nadlegovanje dekel sploh ni bil redek pojav, marsikatera si je zato našla delo drugje, če tega ni že prej storila njena gospodinja. Matere s pankrti so doma ali na kmetiji, kjer so delale, v najhujšem primeru spodili, druge so šle same. Podobno sklepa tudi Marija Makarovič na podlagi vpisov v rojstne knjige. Ob ponovnem rojstvu nezakonskega otroka so bile zapisane že pri drugem gospodarju.³⁷ Zato so bile matere svojim hčeram, še posebej mlajšim, tesno za petami. Problem pri deklah pa je bil ta, da so delale stran od svojih mater, odgovornost za njihovo нравno življenje pa naj bi prevzeli gospodarji, kjer so služile. Ker nanje niso tako pazili kot na lastne hčere in ker so ponekod živele v neurejenih stanovanjskih razmerah, je bilo število njihovih nezakonskih otrok večje kot število kmečkih. Hudih besed za nezakonske matere pa ni zmanjkalo, medtem ko so bili do nezakonskih očetov bolj blagonaklonjeni. Problem je bil tudi v tem, da se velikokrat ni vedelo, kdo je bil oče, ker so nezakonske matere raje molčale in prevzele vso težo na svoja ramena, kot pa izdale njegovo identiteto. Če je bil nezakonski oče gruntarski sin, ki bi podedoval kmetijo, je nenaklonjenost do matere povečevalo še mnenje srenje, češ, “kako si je drznila” (imeti otroka in za nameček celo izdati, kdo je oče). Lep zgled za to najdemo tudi v Prežihovi Hudabivški Meti iz Samorastnikov.

Na podlagi vpisov v krstnih knjigah s konca 18. in popisov prebivalstva iz 19. stoletja Marija Makarovič domneva, da so dekcle na Strojni tudi potem, ko so rodile nezakonskega otroka, še naprej služile pri istem kmetu, tudi po več let. Pa pri tem ni šlo za kak poseben altruizem kmeta, ampak za domnevo, da bo dekcla zaradi otroka v večnem strahu, da jo bodo pognali na cesto, ubogljivejša in potrpežljivejša. Povrhu pa so bili nezakonski otroci cenena delovna sila za manjša kmečka dela.³⁸

“Nekega dne dobimo telegram, da je umrla. Peljemo se tja in zdravnik nam pove, da si je zlomila hrbtenico in da ne bi mogla več hoditi in da je bila noseča in je rodila

³⁶ Pripovedovalka o dajanju imen nezakonskim otrokom. TSŽ 5, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1997, str. 76.

³⁷ Marija Makarovič, Kmečki posli. Slovenski etnograf 33-34/1988-1990, str. 449.

³⁸ Marija Makarovič, Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi. Ljubljana 1982, str. 76.

mrtvega otroka. Ne vemo pa še do danes ne, ali je res padla dol ali pa si je sama hotela vzeti živoljenje, ker ji je njena mama vedno grozila: "Če boš dobila nezakonskega otroka, ne smeš več domov." Kako se nam je smilila, ne morem povedati. Še danes slišim stokanje." (1916, Dolinčice, Rož)³⁹

"Potem sem šla k eni nemčurski družini v Kokje za deklo. Gospodar bi me rad imel. Tudi deklo pred menoj je imel. Mislil je, da bo imel še mene. Sem ga odklonila. Potem mi je pa drugače povrnil. Gospodinja nam je dala za zajtrk na mizo maslo in svinjsko mast, mleko ali kavo ali čaj. Gospodar mi ni več dovolil, da bi jedla maslo, rekel je, da je zame svinjska mast dobra. Samo zato, ker se mu nisem podala. Zaradi takšnega možakarja bi imela pasje dni. Gospodinja me je nekega dne vprašala, zakaj ne smem jesti masla. Sem ji kar povedala, kaj je on iskal pri meni. Rekla je samo: "Schrecklich!" Nato mi je ona dobila drugo službo." (1913, Kokje, Podjuna)⁴⁰

Stigmatiziranje zaradi "nepravilnega rojstva" je še posebej zanimivo kot oblika družbenega izločanja. Izrazito je v tistih družbah, kjer določene moralne norme varuje institucionalizirana religija s posebno nadzorstveno pooblaščenostjo. Taka religija si posebej lasti nadzor nad spolnostjo in s tem nad biološko reprodukcijo. Spolni odnosi zunaj priznane zakonske zveze niso dovoljeni in tako so se otroci smeli roditi le v legaliziranem zakonu. Tisti, ki v tem niso "uspeli", so bili stigmatizirani, zaznamovani kot nezakonski in to je bila posebna identiteta.⁴¹ V okolju, kjer nezakonska rojstva niso bila neznan pojav, torej na Koroškem, so najbrž zato vsaj do neke mere veljala strpnejša merila do nezakonskih mater in otrok. Pa tudi ne pri vseh ljudeh, zlasti ne pri nekaterih delodajalcih in domačih duhovnikih.⁴² Vsekakor pa je bilo nezakonskim otrokom onemogočeno učenje za nekatere poklice, ne glede na njihove rezultate v šoli. Eden od teh, za pankrte prepovedanih poklicev, je bil duhovniški. Nezakonski otroci tudi niso imeli pravice podedovati premoženja svojega očeta.

"Na Kališu sem se omožila. Tridesetega leta. Sin Herman se je rodil novembra 1929. Moža sem spoznala, ko sem na Kališu služila. /.../ Potem je bil pa Herman, pa nisem mogla več na Kališu živeti. Bil je nezakonski in jaz sem bila še vedno za deklo. Na Kališu so noreli, ko sem zanosila. Noreli ja, topli pa niso. Potem sem bila pri njih manj kot pol leta." (1904, Sele, Rož)⁴³

"Potem sem se zaposlila (kot dekla) v Možberku pri B.. Tam sem spoznala enega delavca, z njim sem tudi zanosila. Hotel je, da bi se z njim poročila, jaz pa ga nisem hotela, ker je bil babjak. Ker me ni pustil pri miru, sem šla k eni družini v Št. Jakob. Prišla pa je mama in me je kar s policijo gnala nazaj k B., potem ko sem rodila sina." (1913, Kokje, Podjuna)⁴⁴

³⁹ Pripovedovalka o dekli, ki je noseča padla (skočila) skozi okno. TSŽ 1, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec - Tinje 1993, str. 171.

⁴⁰ Pripovedovalka o gospodarju, ki jo je nadlegoval. TSŽ 4, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1996, str. 16.

⁴¹ Stane Južnič. Identiteta. Ljubljana 1993, str. 124.

⁴² Marija Makarovič. Sele in Selani. Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto. Celovec 1994, str. 330.

⁴³ Pripovedovalka o svojem nezakonskem otroku. TSŽ 5, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1997, str. 14-15.

⁴⁴ Pripovedovalka o nezakonskem otroku. TSŽ 4, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1996, str. 16.

“Fant je bil nezakonski, kar je bilo za tedanji čas neodpustljivo. Starši me niso pohvalili, pa kaj hočeš, stvar se ni dala prenearediti. Ko je bil otrok tu, je zrasla trava čez in vse je bilo dobro, samo da sem ostala doma. Otrokov oče se majnika 1945 peljal z zadnjim vlakom v tedanjo Jugoslavijo in se ni več oglasil. Tisti vlak je vozil domobrance, belongardiste, tja dol v Kočevje...” (1921, Sp. Goriče, Rož)⁴⁵

“Dobro sem se učil v šoli in gospod so hoteli, da bi šel za fajmoštra. Toda takrat nezakonskim otrokom niso dovolili študirati za duhovnika (leta 1931). Očitno so imeli dosti zakonskih študentov. Gospod je pa rekel, da bo že uredil zame, da bom šel študirat. Moja mama je želela, da bi postal fajmošter, je rekla, da mi ne bo treba tako trdo delati.”⁴⁶ (1917, Šentjanž, Rož)

302

V letu 1784 je bil izdan dvorni odlok, po katerem duhovniki v rojstne knjige niso smeli vpisovati nezakonskega očeta, razen na njegovo izrecno zahtevo. Za vpis nezakonskega otroka so mnogokrat vodili posebne rojstne knjige “*liber arcanus*”, kamor so vpisovali tudi ime in priimek nezakonskega očeta, ali pa so v običajni knjigi vodili za njih poseben oddelek. Patenta iz let 1784 in 1787 sta določila, da v rojstno knjigo vpisujejo tako zakonske kakor nezakonske otroke. Mati nezakonskega otroka ni bila dolžna navesti imena nezakonskega očeta, če pa ga je navedla, je imela njena navedba dokazno moč le, če je tudi nezakonski oče privolil, da ga vpišejo v matično knjigo.⁴⁷ Pri tem Koroška ni bila izjema. Podatke o hlapcih so denimo na Strojni vpisovali v rojstne knjige le tedaj, ko se jim je rodil nezakonski otrok, in še to le tiste, ki so največkrat šele naknadno “prostovoljno priznali očetovstvo”. Poleg njih se v drugi polovici 18. in v 19. stoletju omenjajo tudi dekle kot matere nezakonskih otrok največkrat hkrati s hlapci.⁴⁸

Pri stigmatizaciji “grešnikov” so se posluževali tudi fizičnih sankcij. Še v 19. stoletju naj bi po pričevanju neporočene nosečnice na Koroškem v Podjuni moški javno poniževali, sramotili in topli kar v farni (ne v vaški!) cerkvi v nedeljo, ko se je naenkrat zbralo največ ljudi. Cerkev je imela največji vpliv na javno moralo in posledično tudi na odnos do spolnosti.

Marija Makarovič piše npr. za Sele, da sta bila po osamljenih pričevanjih nezakonska mati in tudi oče, če je sploh priznal očetovstvo, še v 19. stoletju kaznovana na zelo krut način. V nedeljo pred mašo sta morala namreč pred cerkvijo držati roke ali celo glavi v trlici.⁴⁹ Na Strojni naj bi župnik mežnarjevo hčer, ki je prišla k vpeljevanju, čeprav je bila pankrtnica (po porodu pa so vpeljevali samo poročene ženske), gnal okrog cerkve in ne samo okrog oltarja, kot je bila navada pri vpeljevanju. In to zato, da je vse opozoril na njen greh, za katerega jo

⁴⁵ Priповedovalka o svojem nezakonskem otroku. TSŽ 2, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1994, str. 102.

⁴⁶ Priповedovalec o možnosti za študij teologije. TSŽ 5, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1997, str. 118.

⁴⁷ Vodnik po matičnih knjigah (1. zv., Ljubljana 1972, str. 46-51). Cf.: Jože Hudales, Od zibel do groba. Velenje 1997, str. 123-124.

⁴⁸ Marija Makarovič, Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi. Ljubljana 1982, str. 57, 58.

⁴⁹ Marija Makarovič. Sele in Selani. Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto. Celovec 1994, str. 331.

je javno osramotil.⁵⁰ Podobno pričevanje imamo v življenjepisih za Podjuno za drugo polovico 19. stoletja, in tudi tam je bila kaznovana le ženska. Tudi na Zilji naj bi nezakonske matere še konec prejšnjega stoletja po porodu morale delati javno pokoro v cerkvi. Po maši so morale vpričo vseh ljudi trikrat okrog cerkve nesti velikega slamnatega moža. V koliko primerih je strah pred sramoto zakrivil tajni umor otroka, ne vemo. Življenjske zgodbe detomor omenjajo le enkrat za čas druge polovice 19. stoletja.

“Moj oče mi je pravil, da so nekdam take, ki so bile poročene, gnali v prilanke (prilanke so za zakol rejene svinje, metaforično - poročene so bile site), tiste, ki so rodile pankrte, pa so šle v trlice (trlice so mučilno orodje). V nedeljo so jih gnali v cerkev in tam so na desni in levi strani stali moški. Pred žensko je šel fajmošter. Tako so jih pluvali in mazali, da so plunci tekli dol. Bile so revice. Krivemu moškemu pa nihče ni nič rekel, samo ona je trpela in je morala to vzdržati. To se ni dogajalo v vaški, ampak v farni cerkvi, da je ja videla vsa fara. Reve so trpele in strah jih je bilo, pa so morale iti. To je bilo grdo. Nikoli nisem bil zraven, takrat se je to že nehalo. Jaz nisem nobene videl, moj oče pa.” (1913, Rinkole, Podjuna).⁵¹

303

V naslednji pripovedi pripovedovalka obnavlja spomin svoje matere na ziljsko navado kaznovanja nezakonskih mater. Tu morda ni odveč opozorilo, da se pri tej pripovedi sumljivo kaže preveč idealizirano gledanje na preteklost, ki bi lahko bilo pripovedovalkin ideal ali vzor za preteklost, ne pa resnično stanje. Pripovedovalka govori v imenu svoje matere, rojene 1866, ki ji je pravila o sramotenju nezakonskih mater še za časa svojega življenja. Ker je tudi sicer doberšen del pripovedi nagnjen k temu, da olupša preteklost z značilnim “domotožjem” po njej, bi del pripovedi o prenehanju sramotenja nezakonskih mater na Ločilu v Št. Lenartu pri Sedmih studencih spadala med manj zanesljiva spominska pričevanja. Zdi se verjetno, da je navada nošenja slamnatega moža obstajala,⁵² ker imamo o kaznovanju nezakonskih mater v 19. stoletju podatke tudi z drugih delov Koroške (npr. iz Sel, Rinkol). Nenazadnje je kaznovanje literarizirano upodobljeno tudi v Prežihovih Samorastnikih. Bolj vprašljivo in malo verjetno pa je, ali se je navada res nehala prav na način, kakor sledi v drugem delu sledeče pripovedi.

“Kmalu po porodu je bilo v cerkvi oznanjeno, da bo v nedeljo navrh dekile moralo opraviti v cerkvi svojo javno pokoro. Že ves teden prej je občutila radovedne in škodoželjne poglede, slišala za hrbtom šepetanje, ki je hipoma umolknilo, ko se je obrnila. Na določeno nedeljo je bila cerkev polna kot le ob velikih praznikih. Po maši je dekile morala

⁵⁰ Marija Makarovič, *Strojna in Strojanci*. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi. Ljubljana 1982, str. 290.

⁵¹ Pripovedovalec o pankrtih in poniževanju nosečnic v 19. stoletju. TSŽ 5, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1997, str. 69.

⁵² Čeprav o njej ne navajajo podatkov niti Niko Kuret v Prazničnem letu Slovencev niti Pavle Zablatnik v *Od zibelke do groba*, niti Marija Makarovič v tistih delih svojih etnoloških monografij, kjer govori o koroških nezakonskih rojstvih. Izgleda, da je bila ta lokalna posebnost prezrta in prav zaradi tega jo navajam na tem mestu kljub temu, da je njen drugi del, ki opisuje prenehanje te navade, potrebno jemati z zadržkom, ker ga je pripovedovalka idealizirala.

stati pred cerkvenimi vrati in čakati na mežnarja. Ta ji je prinesel velikega slamnatega moža, katerega je morala vpricho vsega ljudstva nesti trikrat okoli cerkve. S sklonjeno glavo, vsa objokana in komaj zmožna hoje je morala prenesti to sramoto. Ne le ona, cela njena družina je občutila te neusmiljene udarce. Ni čuda, da je pred pokoro vladal strah kot pred ognjem. Zaradi tega se je že tudi pripetilo, da je nezakonska mati novorojenčka pokončala. /.../ Pri nas se je sramotenje nezakonske matere končalo takole: Zopet enkrat je bilo sicer pridno in pošteno dekle tako daleč, da bi moralo opraviti to hudo cerkveno pokoro. Vse je bilo določeno kot običajno. Ker je kaznen tokrat doletela bolj ugledno kmetsko hčer, se je nabralo še več ljudstva, celo iz sosednjih vasi. Ko je po božji službi stalo dekle pred cerkvenimi vrati in bi moralo od mežnarja sprejeti velikega slamnatega moža, se je iz trume gledalcev izločil visoko zrašččen, ponosen fant. Približal se je dekletu in namesto nje sprejel slamnato pošast, jo zanesel k skalnati pokopališki ograji in jo z močno roko zagnal v grapo za pokopališčem. Nato se je vrnil k dekletu, ki je obraz v roke skrilo in tiho jokalo. On jo je ljubeznivo objel krog pasu in se napotil z njo trikrat okoli cerkve. Vse tam pričujoče ljudstvo je stalo nemo in poparjeno. Mladina se je nato spustila v krik in vrišč: "Bravo! Bravo! Juhuj! Pri tem je navdušeno ploskala, kot bi se bila oprostila nekega težkega jarma. Ko so se ljudje napotili domov, je staro in mlado govorilo o tem pogumnem fantu, ki ni pripustil, da bi sramotili njegovo izbrano dekle. Po tem dogodku si nobenemu dekletu niso več upali dati slamnatega moža. V rokah kakega značajnega fanta bi najbrž podobno končal."⁵³ (1896, Ločilo, Zilja)

Vsekakor iz vseh virov razberemo, da so bile bolj ali sploh zaznamovane samo ženske, moški so uživali več svobode. Ženske je tepla družba in neznosne ekonomske razmere, teple so se same z občutki krivde in težkim tovorom dvoma vase. Moškim, ki so imeli enega ali več nezakonskih otrok in zanje niso nikoli skrbeli, je celo godila slava o njihovi "moškosti; tudi naj ne bi imeli prevelikih težav, ko so kasneje iskali ženo.

"Bil sem znan, da imam dekleta rad, še posebno kadar je bil ples. Dekletom nisem znal reči ne. In tako se je zgodilo, da sem postal z enaindvajsetimi oče. Imel sem dva ledična otroka, vsakega z drugo žensko. Poročil sem se s tretjo." (1908, Goriče, Rož)⁵⁴

Sklenemo lahko, da so na visoko povprečje nezakonskih otrok na koroškem podeželju vplivali verski faktorji, sorodstveno razmerje in oblika družine, snubitev in devišstvo, pogoji dela in splošna zdravstvena ter spolna razgledanost. Vsekakor nam odstotki nezakonskih otrok, ki so v različnih delih Koroške v 19. stoletju nihali med 40 % in 60 %, povedo, da je vsaj toliko deklet imelo spolne odnose pred poroko. Nimamo pa dokazov o nedovoljeni predzakonski spolnosti pri tistih ženskah, ki so jo bolj srečno odnesle in niso zanosile.

⁵³ Pripovedovalka o sramotenju nezakonskih mater na Zilji. TSŽ 3, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1995, str. 71, 73-74.

⁵⁴ Pripovedovalec o svojih nezakonskih otrokih. TSŽ 5, ŽKS. Ur. Marija Makarovič. Celovec 1997, str. 38.

LITERATURA IN VIRI

- BLAIKIE, Andrew: *Illegitimacy, Sex and Society. Northeast Scotland, 1750-1900.* Oxford, Clarendon Press, 1993.
- BOSANAC, Milan: *Vanbračna porodica.* Zagreb, Prosvjeta, 1976.
- DOBERŠEK, Karel: *Vpliv socialnih razmer na razvoj otroka na Prevaljah.* Ljubljana, Slovenska šolska matica, 1929.
- GIGLER, Christine: *Die Pfare St. Martin in Diex im 17. und 18. Jahrhundert. Diex. Sonnendorf auf der Saualpe. Von der mittelalterlichen Kirchenburg zur modernen Tourismusgemeinde.* Ur. Robert Wlattnig. Celovec 1996, str. 83-96.
- HUDALES, Jože: *Od zibelj do groba. Velenje. Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Kulturni center Ivana Napotnika,* 1997.
- JUŽNIČ, Stane: *Identiteta.* Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 1993.
- KURET, Niko: *Praznično leto Slovencev 1, 2. Starosvetne šege in navade od pomladi do zime.* Ljubljana, Družina, 1989.
- MAKAROVIČ, Marija: *Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi.* Ljubljana, Mladinska knjiga, 1982.
- MAKAROVIČ, Marija - MODREJ Ivan: *Črna in Črnjani. Narodopisna podoba koroškega delavskega naselja do druge svetovne vojne. Črna, Krajevna skupnost Črna na Koroškem,* 1986.
- MAKAROVIČ, Marija: *Kmečki posli. Slovenski etnograf 33-34/1988-1990,* str. 434-460.
- MAKAROVIČ, Marija: *Sele in Selani. Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto. Celovec, KKZ,* 1994.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): *Tako smo živeli 1. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec - Tinje, Krščanska kulturna zveza in Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik,* 1993.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): *Tako smo živeli 2. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Krščanska kulturna zveza in Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik,* 1994.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): *Tako smo živeli 3. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Krščanska kulturna zveza in Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik,* 1995.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): *Tako smo živeli 4. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Krščanska kulturna zveza in Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik,* 1996.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): *Tako smo živeli 5. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Krščanska kulturna zveza in Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik,* 1997.
- MISOTIČ, Ludmilla: *Die Grenzgängerin. Ein Leben zwischen Österreich und Slowenien.* (Uredila, priredila in uvod napisala Marija Wakounig) Wien, Köln, Weimar, Böhlau 1992.
- MITTERAUER, Michael: *Ledige Mütter: zur Geschichte illegitimer Geburten in Europa.* München, Beck, 1983.
- MITTERAUER, Michael: *Gesindeehen in ländlichen Gebieten Kärntens - ein Sonderfall historischer Familienbildung. Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen.* Wien, Köln, 1990, Böhlau Verlag, str. 233-256.
- PUHAR, Alenka: *Prvotno besedilo življenja. Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju.* Zagreb, Globus, 1982.
- REITERER, Albert F.: *Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung. (Z delnim prevodom v slovenščino - Koroški Slovenci danes.)* Celovec, Slovenski znanstveni inštitut, 1996.
- SIENČNIK, Luka: *Umrljivost dojenčkov v Celovcu v letih 1865 do 1874. Zdravstveni vestnik,* 46/1977, št. 2, str. 133-134.
- SKETELJ, Polona: *Na stičišču dveh kultur. Med delovnim in prostim časom v Globasnici. Mohorjeva založba, Celovec - Ljubljana - Dunaj,* 1996.
- ZABLATNIK, Pavle: *Od zibelke do groba. Ljudska verovanja, šege in navade na Koroškem.* Celovec, Mohorjeva založba, 1982.
- ZERZER, Janko: *Po koroških poteh. Kulturno-zgodovinski turistični vodnik. Celovec, Mohorjeva založba,* 1997.

ZDOVC, Pavel: Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem. Die Slowenischen Ortsnamen in Kärnten. Celovec, Dunaj, Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, 1993.

ŽAGAR, Janja: Vrata kroga. O rojstvu in zgodnjem otroštvu na Slovenskem. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, 1997.

BESEDA O AVTORICI

Mojca Ramšak, magistra etnologije in prof. filozofije, je asistentka mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja z metodiko in metodologijo v etnologiji, z zgodovino vede, z etnološko enciklopedistiko v Evropi in enciklopedičnimi prizadevanji v Sloveniji, kar je bila tudi tema njene magistrske naloge (Enciklopedija etnologije Slovencev - teoretični model, 1997), in z uporabo življenjskih zgodb v etnologiji. Regionalno jo trenutno zanimata predvsem slovenska Štajerska in avstrijska Koroška, kamor največ zahaja na teren. Za slednjo pokrajino namerava ovrednotiti že zbrane življenjske zgodbe v doktorski disertaciji in ugotoviti, kako nam življenjepisi med drugim lahko pomagajo pri opredeljevanju načina življenja in manjšinjske identitete. Objavila je več kot sedemdeset strokovnih in znanstvenih člankov v Sloveniji in tujini, sodelovala na štirih mednarodnih simpozijih v tujini in štirih v Sloveniji. Od leta 1994 je odgovorna urednica revije Glasnik Slovenskega etnološkega društva, od leta 1994 do 1997 je bila odgovorna urednica Knjižnice Glasnika Slovenskega etnološkega društva, leta 1994 in 1995 je sourejala dvojezično koroško knjižno zbirko Na poti v vas in leta 1997 je souredila mednarodni zbornik Vrednotenje življenjskih zgodb s posvetovanja v Tinjah v Avstriji.

ABOUT THE AUTHOR

Mojca Ramšak is an M.A. in ethnology and professor of philosophy, junior researcher at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts in Ljubljana. Her research work focuses on the methods and methodology of ethnology, on the discipline's history, on ethnological encyclopaedic works in Europe and similar encyclopaedic endeavours in Slovenia - the latter being the theme of her master's dissertation (Encyclopaedia of the Ethnology of the Slovenes - a theoretical model, 1997) and on the utilisation of life-stories in ethnology. Regionally, her interest mainly focuses on Štajerska in Slovenia and Carinthia in Austria which are her favourite destinations for field work. Carinthia will also be the source for the evaluation of collected life-stories in her doctoral thesis in which she will attempt to establish among others to what extent life-stories can be of assistance in ascertaining ways of life and minority identities. Mojca Ramšak has published over seventy specialist and scientific articles in Slovenia and abroad, she has participated in four international symposiums abroad and four in Slovenia. From 1994 she has been editor in charge of the review Glasnik Slovenskega etnološkega društva, and from 1994 to 1997 she was editor in charge of the Collection of publications of the same review. In 1994 and 1995 she co-edited a bilingual Carinthian book collection Na poti v vas and in 1997 co-edited the international collection of papers presented at a conference in Tinje (Tainach, Austria) Evaluation of Life-stories.

SUMMARY

“WHEN MY SON WAS BORN, MY MOTHER HAD THE POLICE DRIVE ME HOME”, OR ON ILLEGITIMATE CHILDREN AND THEIR PARENTS IN CARINTHIA IN THE 19TH CENTURY AND THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The Carinthian phenomenon of illegitimate children of farm-hands has been studied most thoroughly by the Viennese social historian Michael Mitterauer and the Slovene ethnologist Marija Makarovič. Mitterauer first categorized the types of marriages by residence after the records of souls or family records (*status animarum*), dating from the latter half of the 18th century and from the early 19th century, from thirteen parishes in the Valleys of Glina, Krka and Metnica (Glan, Gurk, and Metnitz, north-west of Klagenfurt); he established that Carinthia occupied a special place and that married farm-hands largely lived separated and worked as hands on different farms. Studying the marriages of farm-hands he came upon the issue of illegitimate children. He then established that in those areas of Carinthia in which married farm-hands lived separate lives the percentage of illegitimate children was exceptionally high, indeed the highest anywhere in Europe. That the number of illegitimate children among farm-hands was enormous was also established and statistically proven by Marija Makarovič in her monographs on Strojna, Črna and Sele, settlements in the more southern parts of Carinthia. On the other hand, however, Carinthia had the lowest birth rate of the seventeen Austrian provinces in the latter half of the 19th century, while Carniola was ranked 14th.

307

The high percentage of illegitimate children in the countryside of Koroška was the result of religious factors, family relationships and prevalent family forms, courting customs and virginity, labour conditions and general (ly poor) health and sex education. The percentages of illegitimate children, ranging from 40 to 60% in different parts of Carinthia in the 19th century, certainly make it clear that quite as many girls engaged in premarital sex.

The most frequent reasons for the number of illegitimate children in Carinthia - at least according to the life-stories - were youthful impulsiveness and a general lack of knowledge about health and sexuality, the delayed cession of property to heirs, and even more the absence of basic conditions for a young couple to live together with their child. Partners with an illegitimate child often lived separated at their respective homes or on different farms, where one of them or both were employed, for several years or even for a decade and more; this meant that their child would already attend school by the time someone in either household died or moved away. During this period a child most often stayed with his mother or, if the mother worked elsewhere, with his grandmother. Only when a place was emptied at home the unmarried partners could have

their own place in the home of their parents. And even then this often meant that they had to share a little room with others. Many years passed before they were economically able to set up a household of their own. These conditions caused additional problems because the partners often did not even have the opportunity to get to know each other better and to get used to each other. But this was also quite common in families with legitimate children: up to the Second World War people married rather for economic reasons than for love. This pragmatic and economic dimension reflect the traditional ideal of a "perfect home". It was a life style dating back to the early Modern Age and in which a household (then called familia) was still multifunctional; it was not only a consumption and living unit, but above all an economic unit. In the first half of the 19th century Carinthia was still predominantly agrarian. Marriage was the privilege of a property's master since the others had no means to keep a family. Furthermore, young women did not want to marry "empty-handed" as it was then called.

Young mothers often gave their illegitimate children to foster parents and the children of peasants mostly stayed with their grandparents or with other relatives until their father and mother married and set up a household of their own. Mothers of several illegitimate children, especially if they were farm-hands, sent their children, aged between six and ten, away to be shepherds or nursemaids and, when they were a little older, to work as farm-hands. Many a mother never again saw her child. And many children stayed with their grandparents as young farm-hands. All this had its impact on the quality of the relationships in the family. Some children who never had a chance to live with their parents were traumatised by their being bastards and suffered for most of their lives. Children who did not grow up at their parents' home became agonisingly alienated from their parents, and also the mothers suffered because they could not see their children regularly, if they worked or lived in another place and had no money for the journey.

Some illegitimate children in Slovenia were given unusual names which stigmatised them even more. It was not allowed to name them after a saint, but only after a parent or other relative. Names were given in accordance with a carefully preserved tradition. The tradition in Carinthia required the parents to choose a name based on the other names in the family or the name of a saint from the calendar; the name then indicated the family the child belonged to or emphasised the family's importance and the respect of its authority. First-born children were named after their parents, later children after their godfather or godmother or after the saint of the day they were either born or baptised. A number of saints was set apart or reserved for illegitimate children as the Catholic church wanted to stigmatise them with their names to emphasise that they were unwanted children. Once given a name a child was accepted in the community, recognised as its legitimate member, but its name also determined its identity

which conflicted with the moral interests of the community. But since the "Carinthian syndrome" of illegitimate children was a so frequent phenomenon that it was no longer an exception, the practice of giving unusual names was somewhat moderated, a development confirmed by the life-stories. Stigmatisation with unusual names may have been more frequent in literary works than it was in reality in the 19th century.

What all sources confirm, however, is that women were more stigmatised or the only ones to be disgraced, while men enjoyed more freedom. Women were the victims of society and of the unbearable economic conditions, they tortured themselves with feelings of guilt and with the grievous burden of doubting themselves. Men who had an illegitimate child or several ones and who never provided for them even enjoyed their reputation of being "real men"; and they rarely had problems later when they wanted to marry.

309

Stigmatisation of "fallen women" included physical punishment. Oral records mention that as late as the 19th century unmarried pregnant women from Podjuna (Jauntal, Carinthia) were publicly sneered at, reviled and beaten by men in the parish church (not the village church!) on Sundays when most people attended mass. The Church had the strongest influence on public morals and hence also on the attitude towards sexuality. In Sele in the Rož Valley (Rosental) an unmarried mother and father, if he had admitted fatherhood at all, were cruelly punished as late as the 19th century. Before mass on a Sunday they had to hold their hands or even their heads in a flax-break. It is reported that in Strojna, that is in the Slovene part of Carinthia which is an extension of the Podjuna Valley (Jauntal), the priest drove the sacristan's daughter - who had come to be initiated in spite of the fact that she was a bastard (after giving birth only married women were initiated) - around the church instead of around the altar as was the initiation custom. The reason was to draw everybody's attention to the sin for which he publicly defamed her. Similar incidents are reported in life-stories from Podjuna related to the second half of the 19th century and there too only the woman was punished. In the Zila Valley (Gailtal) unmarried mothers had to publicly do penance in the church as late as the end of the 19th century. After mass they had to carry a huge straw doll, representing a man, around the church three times in the presence of the entire village. In how many cases the fear of disgrace led to the secret murder of a new-born child is not known. The life-stories mention only one child-murder for the period of the latter half of the 19th century.

RESUME

“LORSQUE J’AI EU MON FILS, J’AI ETE RAMENEE PAR MA MÈRE ET LES GENDARMES” OU LES ENFANTS ILLEGITIMES ET LEURS PARENTS, EN CARINTHIE, AU COURS DU 19E SIÈCLE ET DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU 20E SIÈCLE

La meilleure étude sur le phénomène des enfants illégitimes chez les ouvriers agricoles en Carinthie a été réalisée par le socio-historien autrichien Michael Mitterauer et l’ethnologue slovène Marija Makarovič. Après avoir classifié, suivant un critère de résidence, les types de mariages inscrits dans les registres d’état-civil - status animarum - de la deuxième moitié du 18e et du début du 19e siècle et récupérés dans 13 paroisses des vallées de Glina, Krka et Metnica (au nord-est de Celovec), Mitterauer a constaté que la Carinthie où les époux habitaient et travaillaient souvent dans les fermes différentes, constituait un exemple à part. En étudiant la vie conjugale des ouvriers agricoles, Michael Mitterauer s’est heurté au problème des enfants illégitimes. En effet, il est apparu que le pourcentage d’enfants illégitimes était très élevé. Dans les régions carinthiennes où les employés mariés vivaient souvent séparément, ce pourcentage dépassait même la moyenne des autres pays européens. De son côté, Marija Makarovič a constaté et démontré de façon statistiques dans les monographies de Strojna, Èrna et Sele - qu’il y avait beaucoup d’enfants illégitimes issus d’ouvriers agricoles dans ces localités situées encore plus au sud de la Carinthie. En effet, dans la deuxième moitié du 19e siècle, la Carinthie était la deuxième des 17 régions autrichiennes en ce qui concerne la démographie, la Haute Carniole occupait la 14ème place.

Le taux élevé d’enfants illégitimes dans la Carinthie dépendait des facteurs religieux, des rapports de parentèle et du modèle familial, de la demande en mariage et de la virginité, des conditions de travail et de la santé et bien sûr, des connaissances sur la sexualité. Quoiqu’il en soit, le pourcentage d’enfants illégitimes, qui, au 19e siècle, variait entre 40% et 60% selon les régions de Carinthie, implique nécessairement un taux au moins équivalent de jeunes filles ayant eu des rapports sexuels avant le mariage.

Si l’on s’en tient aux biographies, les naissances illégitimes étaient, le plus souvent, le résultat de l’insouciance des jeunes, du manque de connaissances sanitaires et sexuelles, de la transmission tardive de la propriété et de l’absence de conditions élémentaires qui auraient pu permettre au jeune couple ayant un enfant de vivre ensemble. Les couples ayant un enfant vivaient soit séparément soit dans la ferme où l’un des concubins, parfois les deux, travaillaient, le plus souvent pendant des années, voire une dizaine d’années ou plus. Ainsi, l’enfant était déjà scolarisé, avant qu’une place ne se libère chez l’un ou l’autre des concubins, suite à un décès ou à un déménagement. Durant cette période, l’enfant était, le plus souvent, gardé par sa mère ou par sa grand-mère lorsque sa mère

travaillait ailleurs. Ainsi, les couples non-mariés ne pouvaient s’installer chez leurs parents que lorsqu’une place se libérait. Cependant, même alors, ils n’avaient à leur disposition qu’une petite chambre, qu’ils devaient souvent partagée avec d’autres personnes. Quelquefois il fallait de longues années avant que le couple devienne indépendant sur le plan économique. Tout cela engendrait des difficultés supplémentaires, car le jeune ménage avait très peu l’occasion de mieux se connaître et de s’habituer à vivre ensemble. Les familles ayant des enfants légitimes connaissaient des difficultés identiques puisque, jusqu’à la seconde guerre mondiale, les gens se mariaient plus pour des raisons économiques que par amour. Cette dimension économique et ce mode de vie représentent le modèle traditionnel de la “maison parfaite”. Ce mode de vie marque le début d’une nouvelle ère dans laquelle le ménage (appelé familia) reste multifonctionnel: il est non seulement une unité de vie et de consommation, mais aussi une unité économique. Dans la première moitié du 20e siècle, la Carinthie était en grande partie un pays agricole. Seuls les hommes qui étaient propriétaires pouvaient se marier, les autres n’ayant pas les moyens de nourrir une famille. Les filles elles-mêmes ne voulaient pas se marier avec un homme qui n’était pas suffisamment indépendant sur le plan économique.

Les enfants illégitimes, dont les mères travaillaient, étaient souvent placés en nourrice dans une famille alors que les enfants paysans restaient chez leurs grands-parents ou chez d’autres membres de la famille jusqu’à ce que leurs parents se marient et installent leur propre ménage. Certaines mères qui avaient plusieurs enfants illégitimes, notamment les servantes, envoyaient leurs enfants, âgés de 6 à 10 ans, chez des fermiers pour qu’ils deviennent bergers ou gardes d’enfants, et plus tard valets de ferme. De nombreuses mères n’ont jamais revu leurs enfants. Peu d’enfants restaient à la maison en tant que jeunes travailleurs. Par conséquent, la qualité des rapports familiaux déclinait. Les enfants, qui n’avaient jamais vécu avec leur famille, souffraient d’être des bâtards toute leur vie. Ceux qui avaient grandi en absence de leurs parents, s’éloignaient d’eux douloureusement. De l’autre côté, les mères qui travaillaient dans un autre village et qui, très souvent, n’avaient pas assez d’argent pour faire le voyage, souffraient de ne pas voir leurs enfants régulièrement.

En Slovénie, on aimait donner des prénoms extraordinaires aux enfants illégitimes ce qui les marquaient encore davantage. Ils ne pouvaient en aucun cas porter le prénom d’un saint, sauf peut-être celui que portaient leurs parents ou un autre membre de la famille. Les prénoms étaient attribués suivant une tradition précieusement gardée. En Carinthie, la convention qui régissait les dénominations exigeait que les parents choisissent le prénom de l’enfant soit parmi ceux déjà existants dans le cercle familiale soit parmi les saints du calendrier. Cet usage marquait d’une part l’appartenance de l’enfant à la famille et, de l’autre, l’importance de la famille et le respect de son autorité. Une série de saints et de saintes était exclue et réservée aux enfants illégitimes. L’Eglise catholique pensait

que ces enfants devaient être stigmatisés à l'aide du prénom, et le baptême ajoutait au fait qu'ils étaient non-désirables. En recevant un prénom, l'enfant illégitime était introduit dans la communauté et en devenait membre légitime; or, le prénom lui-même lui donnait une identité qui allait à l'encontre des intérêts moraux de la communauté. Mais, le "syndrome carinthien" des enfants illégitimes était si répandu qu'il n'avait plus rien d'exceptionnel. De ce fait, la coutume qui voulait qu'on donna un prénom peu ordinaire n'était plus observée aussi rigoureusement. Les biographies en témoignent. Il est possible que cette coutume, d'usage au 19e siècle, était plus fréquente dans la littérature que dans la vie quotidienne.

312

Toutes les sources d'information concordent sur le fait que, dans la plupart des cas, seules les femmes étaient ainsi marquées par la société. Les hommes étaient beaucoup plus libres. Les femmes se heurtaient à la société ainsi qu'à des conditions économiques insupportables. Par ailleurs, les sentiments de culpabilité et de doute les torturaient intérieurement. Les hommes, qui avaient eu un, voire plusieurs enfants illégitimes, dont ils ne s'occupaient absolument pas, étaient non seulement admirés pour leur virilité, mais n'avaient aucun problème pour trouver une épouse.

On utilisait des châtiments corporels pour stigmatiser les coupables. Au 19e siècle encore, d'après le témoignage d'une jeune-fille enceinte à Podjuna en Carinthie, les hommes humiliaient, insultaient et battaient publiquement la victime, le dimanche, dans l'église paroissiale (et non dans celle du village!) quand il y avait le plus du monde. L'Église avait une influence fondamentale sur les mœurs publiques et, par conséquent, sur les comportements sexuels. Au village de Sele, Rož, au 19e siècle, les mères, et, lorsqu'ils reconnaissaient leur paternité, les pères d'enfants illégitimes étaient punis d'une manière très cruelle. Le dimanche, avant la messe, ils étaient mis au pilori. A Strojna, dans cette région de la Carinthie qui fait suite à Podjuna, le curé a ordonné à la fille du bedeau, qui, bien qu'ayant donné naissance à un enfant illégitime, était venue recevoir la bénédiction (après l'accouchement, seules les femmes mariées avaient le droit d'être bénies), de courir tout autour de l'église et non autour de l'autel ce qui était la sentence habituelle. Il l'a publiquement humiliée pour montrer qu'elle avait péché. On trouve des témoignages identiques dans différentes biographies de Podjuna au cours de la seconde moitié du 19e siècle. Cependant c'était toujours la femme qui subissait la punition. A Zilja, jusqu'à la fin du 19e siècle, les filles-mères devaient accomplir une pénitence publique à l'église après leur accouchement. Après la messe, elles devaient, aux yeux de tout le monde, porter un homme en paille trois fois autour de l'église. Nous ignorons le nombre de fois où les mères préféraient tuer leur enfant afin d'échapper à la honte publique. Les biographies ne mentionnent l'infanticide qu'une seule fois pour la seconde moitié du 19e siècle.